رۆڵی یەکگرتوو لە پرۆسەی بەخۆماڵیکردنی ئاراستەی ئیسلامی لە کوردستاندا بەشی یەکەم .. ... هادی عەلی

پێشەکی:

بێگومان ئیسلام وەک پەیامی خوایی بۆ زەوی، گەردوونی و جیهانییە و هەتاهەتاییشە بۆ گشت زەمان و مەکانێک. ئەو راستییەش پێویستە لەبەرچاو رۆشن بێت کە ئەم ئایینە پیرۆزە بۆ مرۆڤ هاتووە و لەلایەن مرۆڤەوە تاک بێت یان کۆمەڵ جێبەجێ دەکرێت و حەرەکەت و ئاراستەی ژیانی پێ رێک دەخرێت، هەر لە بەر ئەم هۆیەیە کە لە قوناغە جیاجیاکانی مێژوودا بۆ هەر نەتەوە و هۆزێک پێغەمبەری تایبەتی خۆیان بۆ نێردراوە: (وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خلاَ فِيهَا نَذِيرٌ)[1] (1) و پەیامی هەر پێغەمبەرێک بە زمان و شێوەزاری ئەو نەتەوە بووە کە بۆی نێردراوە: (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ) (2) و بۆ هەر پێغەمبەرێک شەریعەت و بەرنامەی تایبەت بەخۆی ئەو کۆمەڵگەی کە تیایدا ژیاوە بۆی نێردراوەتە خوارەوە: (لِكُلّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا) (3) .

لە مێژووی چوار سەدەی ئایینی ئیسلامیشدا و لە قۆناغە جیاجیاکانی ئەو مێژووەدا چەندین مەزهەب و پێڕەوی فیکری و فیقهی و زەمان و مەکانی جیاجیادا سەریانهەڵداوە و ناوچە و نەتەوە جیاوازەکانی شوێنکەوتووی ئایینی ئیسلام لەسەری دەڕۆن و پەیڕەوی لێ دەکەن، ئەوەش بۆ خۆی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە هەبوونی فرەیی لە (شرائع و مژاهب) دا لە روانگەی ئیسلامەوە مەسەلەیەکی سروشتییە و زەرورەتێکی واقیعییە.

لەلایەکی ترەوە راستە کە ئیسلام بۆ خۆی حەرەکەتێکی گۆڕانخوازە، بەڵام لە هەمان کاتدا حەرەکتێکی ئیسلاحییە و لە پرۆسەی گۆڕین و چاکسازیدا سود لە جێدەستی پێشینان و کاری ئەنجامدراو و کەڵەکەبوونی مێژووی پێش خۆی وەردەگرێت و بینای نوێی لەسەر دەست پێدەکات. بۆ نموونە قورئانی پیرۆز ئایین و شەریعەتەکانی پێش خۆی فەرامۆش نەکردووە، بەڵکو رەچاوی بۆ ماوەی حەنیفیەتی حەزرەتی ئیبراهیم و ئیسماعیل و پێغەمبەرانی پێش خۆی کردووە و لەسەر هەموو ئەوانەوە بینای نوێی ئیسلامەتی بنیات ناوە، پێغەمبەریش (د. خ) راشکاوانە خۆی بە تەواوکاری بەرنامەی پێغەمبەرانی پێش خۆی لەقەڵەم داوە.

لەو سۆنگەیەوە دەتوانین بە دڵنیاییەوە کە ئیسلام وەک ئایین و دروشمەکان و سیستەمی بەهاکان و بنەما نەگۆڕ و گشتییەکان پەیامێکی گەردوونی و جیهانییە، بەڵام لە هەمان کاتدا هەل و مەرج و بارودۆخی گەل و نەتەوە جیاوازەکان و ناوچە و هەرێمە جیاجیاکان لەبەرچاو دەگرێت و کار لەسەر تواندنەوەی جیاوازییەکان و سڕینەوەی تایبەتمەندییەکانیان ناکات. روونتر بڵێین ئیسلام وەک ئاوی باران لە ئاسمانەوە دەڕژێتە سەر زەوی و تێکەڵ بە هەوا و خاک دەبێت تام و رەنگی جیاجیا وەردەگرێت و لە هەر ناوچە و خاکێکدا رووەک و دار و درەخت و گوڵ و گوڵزاری جیاجیا شین دەکات.

بەهەمان شێوە پەیامی ئیسلام لە قۆناغەکانی مێژوودا کارلێککردنی لەگەڵ کۆمەڵگە جیاجیاکاندا کردووە و تێکەڵ بە داب و نەریت و تایبەتمەندییەکانیان بووە و بۆ هەر کۆمەڵگە و ناوچەیەک رەنگ و شێوەی جیاجیای وەرگرتووە بە پاراستنی دروشمەکانی و بنەما نەگۆڕ و گشتییەکانی خۆی لەسەر ئاستی جیهانی و گەردوونی، بۆیە دەبینین کە بزاڤی چاکسازی و نوێکردنەوەی ئایینی ئیسلام لە کۆن و نوێدا، چ لە رووی تیۆری و فیکرییەوە بێت، یان لە رووی واقیعی ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە بێت، هەمیشە مۆرک و تایبەتمەندییەکانی ئەو کۆمەڵگە و ناوچانەی لەخۆ گرتووە کە تیایدا سەری هەڵداوە و چارەسەرکردنی کێشە و گرفتە ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی سەردەمەکەی خۆی کردووەتە بەرنامە و ستراتیژ و، ئەولەویاتی لەسەر داڕشتووە.

(عومەری کوڕی عەبدولعەزیز) و (سەلاحەدینی ئەیوبی) هەرکام وەک خەلیفە یان سەرکردە و رابەری سیاسی، هەروەها (ئیمامی ئەبو حەنیفە) و (ئیمامی غەزالی) و (ئیبن تەیمیە) وەک زانا و رابەری فیقهی و فیکری، لە سەدەکانی سەرەتا و ناوەڕاستی ئیسلامیدا سەریانهەڵداوە، هەرکام لە سەردەمی خۆیدا کێشە و گرفتە داخوازییەکانی کۆمەڵگە موسڵمانەکانی خۆیان لە روانگەی ئیسلامەوە کردووەتە بەرنامە و هەوڵیانداوە بۆ چارەسەرکردنیان بە رەچاوکردنی هەلومەرجی سیاسیی دەوڵەتی ئیسلامی لەو رۆژگارەدا..

لە سەردەمی نوێدا بزاڤی چاکسازیی ئایینی و سیاسی لە کۆتاییەکانی دەوڵەتی عوسمانیدا کە (شێخ جەمالەدینی ئەفغانی) و قوتابییەکانی رێبەرایەتییان دەکرد، پاشان بزاڤی بێداربوونەوە و رابوونی ئیسلامی لە میسر و ناوچەی عەرەبیدا بزاڤی وەهابی و سەلەفی لە عەرەبستانی سعودیە و ناوچەکاندا و، حەرەکەی نوور لە تورکیا و، حەرەکاتی جیهادی و چەکداری لە فەلەستین و ئەفغانستان، هەروەها بزاڤە ئیسلامییەکانی وڵاتانی ئیسلامی وەک پاکستان و ئێران و ئەندەنوسیا و مالیزیا و مەغریبی عەرەبی و...

هتد، هەرکام لەو بزاڤ و جوڵانەوانە، هەڵقوڵاوی واقعی مەزهەبی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و سیاسیی وڵات و ناوچەکانی خۆیانن و مۆرک و تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵگەکانی خۆیان لەخۆ گرتووە و هەوڵی چارەسەرکردنی کێشە و گرفتەکانی کۆمەڵگەکانی خۆیان وەک ئەولەویەتی ئەرک و کارنامەی خۆیان لەبەرچاو گرتووە، چونکە هەر بزاڤێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئیسلامی بێت یان غەیری ئیسلامی، ئەگەر هەڵقوڵاوی واقیعی سیاسی و کۆمەڵایەتی و مەزهەبیی کۆمەڵگەی خۆی نەبێت و کار بۆ چارەسەرکردنی کێشە و گرفتەکانی نەکات، ئەوا هەر لە سەرەتاوە بە ئیفلیجی و دابڕاو لەدایک دەبێت، ناتوانێت تەعبیری راستگۆیانە بە خواست و پێداویستییەکانی کۆمەڵگەکەی خۆی بکات و سەرکەوتن بەدەست ناهێنێت و سەرەنجام بەرەو پووکانەوە و بەرکەناربوون دەڕوات.

پارتە کۆمۆنیستی و سۆشیالیستەکانی وڵاتانی ئیسلامی و جیهانی سێیەم لە سەدەی بیستەمدا نمونەی بەرچاوی ئەو حەقیقەتە ناواقیعییە بوون، بۆیە شکستیان هێنا و نەیانتوانی سەرکەوتن بەدەست بهێنن، ئەگەرچی داوای دەستەبەرکردنی و دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و دابینکردنی بەرژەوەندییەکانی چین و توێژە هەژارەکانیان دەکرد، بەڵام رێباز و بەرنامەی فیکری و سیاسییان درێژکراوەی پرۆگرامی یەکێتیی سۆڤیەت و بلۆکی سۆسیالیستیی جاران بوو، لەلایەکی تریشەوە رەچاوی لایەنی ئایینی و کۆمەڵایەتی تایبەتمەندییەکانی نەتەوە و کۆمەڵگەکانی خۆیان نەدەکرد، بزاڤە ئیسلامییەکانیش لە هەندێ ناوچە و وڵاتاندا تا رادەیەک دوچاری هەمان هەڵە و گیروگرفت بوونەتەوە، کوردستانی خۆمان و گەلی کورد بە گشتی بە حوکمی واقیعی نائاسایی و دابەشبوونی نیشتمانەکەی بەسەر چەند دەوڵەتێکی جیاجیادا، بە شێوەیەک لە شێوەکان لە هەندێ قۆناغی مێژوییدا رووبەڕووی ئەو حاڵەتە بووەتەوە و نەیوانیوە خاوەنی بزاڤێکی ئیسلامیی سەربەخۆ و هەڵقوڵاوی واقیعی سیاسی و کۆمەڵایەتیی کوردستان خۆی بێت، حەرەکەی نوور کە لە سەرەتاوە لەسەر دەستی مامۆستا (سەعید نورسی) لە کوردستانی تورکیا سەریهەڵداوە، بەڵام لە سایەی رژێمی دکتاتۆری کەمالییەکاندا نەیتوانیوە لە کوردستانی تورکیادا وەک پێویست گەشە بکات و ئینجا لەسەر ئاستی تورکیا گەشەی کردووە و تا رادەیەکی بەرچاو لە ناو تورکەکاندا بەهێزترە.

لە کوردستانی ئێرانیش بە هۆی باڵادەستیی رژێمی دیکتاتۆری شاهەنشاهی و دواتر زاڵبوونی سیستەمی تاک مەزهەبی و رێبازی ویلایەتی فەقیهی شیعەگەرایی لە سەردەمی کۆماری ئیسلامیدا، هیچ بوارێک نەڕەخساوە بۆ سەرهەڵدانی بزاڤێکی ئیسلامیی کاریگەر لە کوردستانی ئێراندا، جگە لە هەوڵێکی سنورداری مامۆستا (موفتی زادە) .

هەرچی کوردستانی عێراقیشە بانگەوازی ئیسلامی وەک ناوچەکانی تری عێراق هەر لە سەرەتاوە درێژکراوەی بزاڤی ئیخوانی بووە و تا ساڵانی پێش راپەڕینی بەهاری (1991) زۆر کەم توانیویەتی کوردی یان کوردستانی بێت، بەڵکو تا ئاستێکی زیاد لە پێویست مۆرکی عێراقیبوون و جیهانیبوونی لەخۆ گرتبوو، چونکە بەرنامەی کۆمەڵی برایان لە چوارچێوەی ئوممەتی ئیسلامیدا کار ئەکات، ئەوەش بێگومان هۆکارێکی سەلبی بوو لەسەر ئەوەی کە نەیتوانی وەک پێویست ببێتە بزاڤێکی جەماوەری و و نیشتمانی و فاکتەرێکی بەهێز و حساب بۆکراو بێت لە هاوکێشە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکەی کوردستاندا، ئەو حاڵەتە نەخوازراو و نادروستە درێژەی هەبوو تا ناوەڕاستی هەشتاکانی سەدەی رابردوو، ئەوە بوو لە ساڵی (1987) دا (بزوتنەوەی ئیسلامی لە کوردستان) بە رێبەرایەتیی دەستەیەک لە زانایان و رموزی تەیاری ئیسلامیی کوردستان راگەیەنرا، کە تا رادەیەکی بەرچاو کوردستانیبوونەکەی رۆشن بوو، توانی حاڵەتی ئیسلامیی کوردستان لە قۆناغی بانگەواز و پەروەردەکردنی تاکەکانی کۆمەڵگەی کوردەوارییەوە بگوازێتەوە بۆ قۆناغی خەباتی سیاسی و چەکداری دژ بە رژێمی دیکتاتۆری بەعس شان بەشانی هێز و لایەنە سیاسییەکانی تری ساحەی کوردستان، بەو هۆیەوە بزوتنەوەکە توانی تا رادەیەکی باش جەماوەریبوون و کاریگەریی خۆی بسەلمێنێت، بەڵام مەخابن دوای راپەڕین بەتایبەتی دوای هەڵبژاردنی سەرتاسەریی هەرێمی کوردستان و پێکهێنانی پەرلەمان و حکومەت و دامەزراوە نیشتمانییەکانی تری ئەزموونی سیاسیی کوردی، بزوتنەوەکە کەوتە ژێر کاریگەریی فیکری سەلەفی و جیهادی، کە زیاتر هەڵقوڵاوی واقیعی عەرەبستانی سعودیە و کێشەی فەلەستین و هەلومەرجی ئەفغانستان بوو، بە هۆیەوە کوردستانیبوونەکەی کەم کەم بەرەو کاڵبوونەوە رۆیشت و نەیتوانی مەنهەجیەتێکی فیکری و میانەڕەو و خۆماڵی بۆ خۆی بڕیار بدات و ستراتیژێکی جێگری کوردستان بگرێتە بەر کە بگونجێت لەگەڵ هاوکێشە سیاسییە ناوخۆیی و ئیقلیمییەکەدا، لەبەرچاوگرتنی ئەو گۆڕانکارییە گەورەیەی کە لە دوای جەنگی رزگارکردنی کوەیت لە عێراق و ناچەکەدا هاتە کایەوە و هەرێمی ئازادکراوی کوردستان پێی نایە هەلومەرجێکی نوێوە لە ژێر چەتری پاراستنی نێودەوڵەتیدا.. لە ئەنجامی ئەو وەزعەدا سەرکردایەتیی بزوتنەوەی ئیسلامی کۆنترۆڵی لەدەست دا و دوچاری رووبەڕووبوونەوەی دژوار هات و، سەرەنجام بەرەو لێکهەڵوەشانەوە و بەرکەناربوون چوو.